

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Haziran / June 2022, 18: 255-292

Ahzâb Sûresi Örnekleminde İcâz-ı Hazif Olgusu*

Nihat YALÇIN

Doktora Öğrencisi, Çorum Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Temel İslâm Bilimleri
Doktorate Student, Corum Hittite University, Graduate School of Education,
Department of Basic Islamic Sciences, Basic Islamic Sciences

Tokat/ Turkey

nihat6005@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-3115-8260

Uğur GÜLBİL

Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı,
Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Theology, Department of Basic
Islamic Studies, Division of Arabic Language and Rhetoric

Tokat/ Turkey

ugur.gulbil@gop.edu.tr

orcid.org/0000-0001-7579-2231

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 5 Ocak / January 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 7 Mart / March 2022

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2022

---

* Bu çalışma, Uğur Gülbil danışmanlığında, Nihat Yalçın tarafından tamamlanan *Ahzâb Sûresinin Meânî İlmi Açısından Tahlili* isimli yüksek lisans tezinin ilgili bölümlerinden esinlenilerek üretilmiştir.

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 18 **Sayfa / Pages:** 255-292

Atıf / Cite as: Yalçın, Nihat – Gülbil, Uğur. “Ahzâb Sûresi Örnekleminde İcâz-ı Hazif Olgusu [The Phenomenon of Ellipsis in the Sample of Surah Ahzâb]”. *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 18 (June 2022): 255-292

<https://doi.org/10.18498/amailad.1053631>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>

The Phenomenon of Ellipsis in the Sample of Surah Ahzâb

Abstract

The Arabic language and its rhetoric are of great importance in terms of being given a miracle like a language worthy of one's honor, which justifies man's dealings with Allah, and that the language of the Qur'an is Arabic. According to the scholars of ulûmü'l-Qur'an and linguistics, the eloquence, semantic dimension, wisdom, and special style of the language of the Qur'an, which is the transformation of revelation into language, such as ijaz; It manifests itself in the harmony of words and meaning, the harmony of voice and verse in the flute, the eloquence it has, the superiority of its literary method and the absence of its poet. Arabic language and rhetoric are at the forefront of the sciences that need to be understood in order to read and conquer the Qur'an based on oneness, to meditate, to be aware of its wisdom and mystery. The subject of ijaz, which is one of the ways to understand the mystery and wisdom in the language of the Qur'an, is also a rhetorical subject. The ijaz in the Qur'an is related to its rhetoric, statement and literary aspect rather than its grammar. The miracle of the Qur'an, which is full of ijaz, and its unique, unique and incredible style, has a great contribution to it, both in the form of hesitation and in the form of stifling. Therefore, one of the mysterious features of the Qur'an is the subject of ijaz-i hazif, which we have discussed in our article. As in every sura, verse, sentence, word and even every letter of the Qur'an, there are elements of ijaz-i hazif, which contain many aphorisms and mysteries in this sense, as well. Here, in this article, the subject of ijaz-ı hazif in the Qur'an, its effects and contributions to the understanding, its

reflections in meaning are explained and explained in the accompaniment of the verses in the chapter of Ahzab. With this article, in which Ijaz-ı hazif, which reflects the importance of semantic science in creating the richness of meaning, is the subject, read; Being able to realize that wisdom and knowledge of mystery in our supreme book, the Qur'an, is through knowledge of meaning, and that it is necessary to apply to philology and tafsir and translation studies prepared in terms of philology and ulûmü'l-Qur'an instead of ale'l-ade translation and tafsir studies. it is hoped. It is thought that this study will contribute to the Qur'an translation and tafsir studies. It will also help the Qur'an to be interpreted more objectively in terms of interpretation, and thus to better understand it. Because the types of ijaz are made for a purpose, they offer the opportunity to look at them from a broad perspective in terms of meaning and interpretation. In general, studies carried out without considering semantic subtleties such as ijaz and making them effective and competent bring along some problems. At the beginning of the most important and vital of these problems is not to respect them by removing the wisdom in divine speech, the divine mysteries, eloquence, kindness and richness of meaning. One of the aims of this study is to put forth the effect and contribution of the examples of ijaz-ı hazif in the Ahzâb sura in a semantic dimension in order to eliminate the above problems. In addition, it is to show that one of the most consistent ways to reach the linguistic and literary aspect of the Qur'an and to understand the verses correctly is to have knowledge of the semantic science part. Our work consists of two parts. In the first part; The phenomenon of hasif, which is frequently encountered in Arabic, will be discussed. In this section, information will be given about the concept, importance, reasons, conditions, eloquent purposes and types of hedonism. In the second part, information will be given about the martyrdom of the varieties of ijaz-ı hazif, which is the main subject of the article, as determined in the chapter of Ahzâb. Ijaz-ı hazif will be divided according to the type of pleasure, and the relevant part of the verse will be taken and it will be tried to be explained by emphasizing where and how the pleasure occurs, what the reserved element is, and the effect and reflection of this pleasure on the meaning. In this study, in which the phenomenon of hehif, which linguists insist on, is discussed, it will be tried to show the reader that the phenomenon of hazif is a requirement of ijaz and that the phenomenon of hehif is very common in the Qur'an and has a great importance in its ijaz, with the examples brought as martyrdom and the analysis made.

Ahzâb Sûresi Örnekleminde İcâz-ı Hazif Olgusu

Öz

İnsana Allah'la muhatap olmasını haklı kılan, dil gibi şerefine yakışır bir mucizenin verilmiş olması ve Kur'an'ın dilinin Arapça olması bakımından Arap dili ve belâgatı büyük bir önemi haizdir. Vahyin dile dönüşümü olan Kur'an dilinin, ulûmü'l-Kur'an ve dil bilimsel tefsir âlimlerine göre fesâhat ve belâgatı, anlam bilimsel boyutu, hikmetleri, icâz gibi özel üslûbunda; lafız ve mânâ uyumunda, fevâsılındaki ses ve nazım uyumunda, sahip olduğu belâgatinde, edebî yönteminin üstünlüğünde ve nazirinin bulunmayışında kendini göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'in, tevhit merkezli okunup fahmedilmesi, tefekkür edilmesi, hikmet ve esrarından kalplerin haberdar olması için vâkif olunması gereken ilimlerin başında Arap dili ve belâgatı gelmektedir. Kur'an dilindeki esrarı ve hikmeti anlamının yollarından birisi olan icâz konusu da belâgat merkezli bir konudur. Kur'an'daki icâz, onun gramerinden ziyade belâgatı, beyânı ve edebî yönüyle ilgilidir. İcâzlarla dolu Kur'an'ın mu'ciz oluşunda, yegâne, tek ve inanılmaz bir üslûba sahip olmasında gerek hazif gerekse kısar şeklinde icâzın payı büyüktür. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in esrarlı özelliklerinden birisi de makelemize konu edindiğimiz *icâz-ı hazif* konusudur. Kur'an-ı Kerim'in her sûre, âyet, cümle, kelime hatta her harfinde olduğu gibi Ahzâb sûresinde de bu anlamda birçok vecize ve gizem barındıran icâz-ı hazif unsurları bulunmaktadır. İşte bu makalede, Ahzâb sûresindeki âyetler eşliğinde Kur'an-ı Kerim'de icâz-ı hazif konusu, anlama olan etki ve katkıları, anlamdaki yansımaları izah edilip anlatılmaktadır. Meânî ilminin anlam zenginliğini oluşturmadaki önemini yansıtan icâz-ı hazifin konu edildiği bu makaleyle okurun; yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'deki hikem ve esrara vukûfiyetin, meânî ilmine vukûfiyetten geçtiğini, alelade meâl ve tefsir çalışmaları yerine filoloji ve ulûmü'l-Kur'an açısından hazırlanmış tefsir ve meâl çalışmalarına müracaatın gerekliliğini, fark edebilmesi ümit edilmektedir. Bu çalışmanın Kur'an meâl ve tefsir çalışmalarına katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca Kur'an'ın yorumlanma açısından daha nesnel yorumlanmasına dolayısıyla daha iyi anlaşılmasına da yardımcı olacaktır. Çünkü icâz çeşitleri, bir maksata mebni olarak yapıldıkları için anlam ve yorumlama boyutunda geniş bir perspektiften bakma imkânı sunabilmektedir. Genel olarak icâz gibi anlam bilimsel incelikleri göz önünde bulundurmadan, onları etkin ve yetkin kılmadan yapılan çalışmalar birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu

problemlerden en önemli olanlarının ve hayatî önem taşıyanlarının başında ilâhî kelâmdaki hikmeti ve esrâr-ı ilâhîyi, letâfet, nezâfet ve mâna zenginliğini ortadan kaldırarak onlara itibar etmemek gelir. Bu çalışmanın amaçlarından bir tanesi de yukardaki problemleri ortadan kaldırmak için uygulamalı olarak Ahzâb sûresindeki îcâz-ı hazif örneklerinin anlamsal boyutta etki ve katkısını ortaya koymaktır. Ayrıca Kur'ân'ın dilsel ve edebî yönüne ulaşmanın ve âyetleri doğru anlamının en insicamlı yollarından birinin meânî ilmi kısmına vâkıf olmaktan geçtiğini göstermektir. Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Arapça'da sıkça rastlanan *hazif* olgusu ele alınacaktır. Bu bölümde hazfin kavramı, önemi, sebepleri, şartları, belâgî amaçları ve çeşitleri hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde ise makalenin asıl konusunu oluşturan *îcâz-ı hazif* çeşitlerinin Ahzâb sûresinde tespit edilen şevâhiti hakkında bilgi verilecektir. İcâz-ı hazif şevâhiti, hazfin çeşidine göre kısımlandırılarak âyetin ilgili kısmı alınıp hazfin nerede ve nasıl meydana geldiği, hazfedilen unsurun ne olduğu ve bu hazfin anlama olan etkisi ve yansıması üzerinde durularak izah edilmeye çalışılacaktır. Dil bilimcilerin ısrarla üzerinde durdukları hazif olgusunun ele alındığı bu çalışma ile hazif olgusunun îcâzın bir gereği olduğu ve şevâhit olarak getirilen misaller ve yapılan tahlil ile de hazif olgusunun Kur'an-ı Kerimde çok bulunduğu ve îcâzında büyük bir öneme sahip olduğu okura gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Meânî, Ahzâb, İcâz, İcâz-ı Hazif.

Giriş

Meânî ilmi içerisinde ele alınan ve bir maksadı anlamın gereği ne ise o kadar lafızla anlatmak anlamına gelen *îcâz* konusu, Belâgatın önemli konularından biri olarak kabul edilmektedir. Dini metinlerin özellikle Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması açısından konunun iyi bilinmesi önem arz etmektedir. Çünkü îcâz ve çeşitleri, bir maksada binâen yapıldıkları için anlam ve yorumlama boyutunda geniş bir perspektiften bakma imkânı sunabilmektedir. Bu çalışmanın hem bir dil hem de bir lügavî tefsir çalışması niteliğinde olması hedeflenmektedir. Çünkü ulûmü'l-Kur'an ve Belâgat ilminin asıl konularından olan îcâz, âyetlerdeki örnek pratiğinin yanı sıra bir yorum vasıtası da olmaktadır.

Meâl ve tefsir çalışmalarında âyetleri doğru anlama ve yorumlamada katkı sağlaması ümit edilen bu çalışma, çok önemli bir üslûb özelliği olan icâzın kısmen yapısal özelliğini ortaya koyması bakımından Kur'ân dili açısından önemlidir. Kur'ân-ı Kerîm'in nazmındaki anlam zenginliğinin ve evrenselliğinin anlaşılması için Arap dili ve belâgatı, kaçınılmaz ve esas unsurlardan biridir. Genel olarak icâz gibi anlam bilimsel incelikleri göz önünde bulundurmadan, onları etkin ve yetkin kılmadan yapılan çalışmalar birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu problemlerden en önemli olanlarının başında ilâhî kelâmdaki hikmeti ve esrâr-ı ilâhîyi, letâfet, nezâfet ve mâna zenginliğini ortadan kaldırarak onlara itibar etmemek gelir.

Bu çalışma ile yukarıdaki problemlerin çözümüne katkı sunularak Ahzâb sûresindeki *icâz-ı hazif* örneklerinin anlamsal boyutta etki ve katkısını ortaya koymak hedeflenmektedir. Bununla da Kur'ân'ın dilsel ve edebî yönüne ulaşmanın ve âyetleri doğru anlamının en insicamlı yollarından birinin meânî ilmi kısmına vâkif olmaktan geçtiğini göstermektir. Yapılan incelemeler neticesinde Ahzâb sûresini belâgî yönden ele alan Arapça çalışmalar¹ bulunmakla birlikte Ahzâb sûresini icâz-ı hazif yönüyle ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Veri toplama yöntemlerinden tarama, örnekleme ve istişhâd yöntemlerinin beraber kullanıldığı bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Arapçada sıkça rastlanan hazif olgusunun, tanımı, önemi, sebepleri, şartları, belâgî amaçları ve çeşitleri hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde ise makalenin asıl konusunu oluşturan icâz-ı hazif çeşitlerinin Ahzâb sûresinde tespit edilen şevâhiti hakkında bilgi verilecektir. İcâz-ı hazif şevâhiti, hazfin çeşidine göre kısımlandırılarak âyetin ilgili kısmı alınıp hazfin nerede ve nasıl meydana geldiği, hazfedilen unsurun ne olduğu ve bu hazfin anlama olan etkisi ve yansımaları üzerinde durularak izah edilmeye çalışılacaktır.

---

¹ Bk. Muhammed Muhammed Ebu Musa, *Min esrârî't-tabîri'l-Kur'ânî (Dirâsetün Tahlîliyyetün li Sureti'l-Ahzâb)* (Kahire: Matbaatü Vehbe, 1996), 1-416; Hasan Osman, *Dirâsetü'n-nazmi'l-Kur'ânî fi sûreti'l-Ahzâb* (Nablûs: Câmîâtü'n-Necâh el-Vataniyye, Imâdetü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-Ulyâ Kısmu Usûli'd-Dîn, Risâletü'l-Mâcistîr, 2003), 1-280; Muhammed Hüseyin, *el-Belâgatü'l-Kur'âniyye fi sureti'l-Ahzâb* (Mısır: Câmîâtü'l-Ezher, Risâletü'l-Mâcistîr, 2005).

1. Arapçada Hazif Olgusu

1.1. Hazif Kavramının Tanımı ve Önemi

Hazif kavramının lugavî ve istilâhî tarifi için mufassal birçok lugatta araştırma yapıldı. İbn Manzûr (öl. 711/1311) hazfi *Lisânü'l-‘Arab* isimli lugatında “حَذَفَ الشَّيْءَ يَحْذِفُهُ حَذْفًا قَطْعًا مِنْ طَرَفِهِ...وَأَلْحَذَفَهُ مَا حَذَفَ مِنْ شَيْءٍ فَطُرِحَ” şeklinde,² el-Fîrûzâbâdî (öl. 817/1415) de *el-Kâmûsü'l-muhît* isimli lugatında “حَذَفَهُ حَذْفًا: أَسْقَطَهُ” şeklinde tarif etmişlerdir.³ Kamus ve lugatlardaki hazif tariflerinin çoğunluğu genel olarak “düşürmek, atmak, kesmek, terk etmek” etrafında yoğunlaşmaktadır. Belâgatta ise “Aklî ya da naklî bir karineden anlaşılacak bir kelimenin, ibareden kaldırılması veya bir delil sebebiyle sözün bir parçasını ya da tamamını ibareden düşürmektir.” anlamına gelmektedir.⁴

Tüm dilleri etkileyen genel bir dil olayı olan hazif, diğer dillere nazaran Arapçada çok sık ve net görünen bir olgudur. Hazif, Arapçanın kökleşmiş özelliklerinden biri ve vazgeçilmezidir. Buna bağlı olarak îcâz da yapı taşlarından biridir.

Belâgat ve fesahat sahibi kimseler genel olarak kısaltmaya, konuşmadan çıkarılması gerekenleri veya kanıtlara dayanarak dinleyicinin anlayabileceklerini hafifletmeye eğilimlidirler. Gerek gramerciler gerek belâgatçılar bu dil olayını, detaylı bir çalışma ve analizle ele almışlardır. İbn Cinnî'nin (öl. 392/1002) dediği gibi hazifte “Arap

² Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab* (Beyrut: Daru Sâdır, ts.), “hazefe”, 9/39.

³ Mecdüddîn Ebu Tâhir Muhammed b. Yakup el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, nşr. Muhammed Naim Arksûsî (Beyrut: Müessesetü'r-risale li't-tabaati ve'n-neşri ve't-tevzî', 1426/2005), “hazefe”, 798.

⁴ Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî, *el-Îzâh fi ulûmi'l-belâga*, thk. Muhammed b. Abdilmün'im b. Hafâcî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 1/53-56; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-Kirmânî, *Tahkîku'l-fevâ'idü'l-gıyâsiyye*, thk. Ali b. Dahîlillah b. Acıyyân el-Avfâ (Medine: Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikemi, 1424/2003), 1/282; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türki el-Mısri el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru İhyâ'î'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1376/1957), 3/102; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Hâşiye 'alâ şerhi't-telhîs*, thk. Abdulhamid el-Hendâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.), 2/467.

262 | N. YALÇIN & U. GÜLBİL / Ahzâb Süresi Örnekleminde İcâz-ı Hazif Olgusu kahramanlığı” vardır.⁵ Hazif, el-Cürcânî'nin (öl. 471/1078-79) ifadesi ile “ince bir davranış, güzel bir üslûb ve eşi görülmemiş, sihre benzeyen bir iştir.”⁶ diyebiliriz.

1.2. Hazfin Sebepleri, Şartları ve Belagî Amaçları

Bilinen bir gerçektir ki maddi, manevi hatta lugavî her olgunun bir sebebi vardır. Dilsel olgular gibi hazif olayının nedenleri de çoktur. Bu sebeple çalışmamızda, ilk referansımız olan Kur'an-ı Kerim'deki yaygın hazif sebepleri üzerinde durulacaktır. Bu sebeplerden belli başlıları şunlardır:

Kesret-i isti'mâl, sözün uzaması, terkip sebebi, hazfin zikirden daha meşhur olması, vaktin dar olması, hazır bulunuşluk, fasılalara riayet, mahzûfun zikrinde herhangi bir fayda olmaması, gizli bir suâlin cevabı olması ve önce gelen cümlelerin mahzûfa delalet etmesi.⁷

Hazfin gerçekleşmesi için bazı şartlar gerekir. Nahivcilerin ve belâgatçıların üzerinde ittifak ettikleri şartların ilki mahzûfa delalet eden aklî ya da naklî bir delilin olmasıdır. İbn Hişâm'ın (öl. 761/1360) *Muğni'l-lebîb* isimli eserinde de zikrettiği gibi hazfin şartlarından en önemli olanları şunlardır:⁸ Mahzûfun siyâkında ya da sibâkında mahzûfa delalet eden mekâlî ya da lafzî veya aklî bir karineden oluşan bir delil bulunması.⁹ Cümleden bir ya da daha fazla unsurun hazfi veya cümlelerin tamamının hazfi, dinleyenleri karıştırmaya götürmemeli.¹⁰ Hazif, fiilden bir cüz

⁵ Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Hasâ'is*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987), 362.

⁶ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz fi ilmi'l-meânî*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihri (Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1413/1992), 1/146.

⁷ Zerkeşi, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/129; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye li'l-Küttâb, 1394/1974), 3/205; Şehâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, thk. Ali Abdülbârî Atiyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 11/170.

⁸ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısri, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah (Dımaşk: Dâru'l-fikr, 1384/1964), 2/668.

⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâ'is*, 362; Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz fi ilmi'l-meânî*, 146.

¹⁰ Tâhir Süleyman Hamûde, *Zâhîratü'l-hazfi fi'd-dersi'l-lugavî* (Mısır: ed-Dâru'l-Câmi'iyye li't-tabâti ve'n-neşri ve't-tevzî, 1998), 141.

mesabesinde olan bir unsurda olmamalı.¹¹ Hazfin, tahfif ve ihtisâr maksatıyla yapılması. Hazfolunan unsur mahzûfun yerine getirilen bir şey olmamalı. Hazfolunacak unsurun zayıf amil olmaması. Hazif işleminin kısaltılmışın kısaltılmasına yol açmaması.¹²

Arapçada bir kelimenin veya ifadenin cümleden çıkarılması sebepsiz ve maksatsız gerçekleşmemektedir. Bazen tek bir sebeple bazen de birden fazla maksada binaen hazif yapılmaktadır. Kaynaklarda hazifle ilgili pek çok sebebin zikredildiği görülmektedir: Mahzûfu ta'zim ve tefhimle (saygı) beraber kelamda mezkur olanı tebkît (korkutmak); abes olandan kaçınmak; îcâz ve ihtisar; dinleyenin müsned-i ileyhi bilmesi; tehvîl (dehşete düşürmek) ve tahvîf (korkutmak); muhatabı, olayın ya da hükmün kendisine yönlendirmek; medh ve senâ; tahkîr ve tehvîn (hafife almak); mahzûf ile şereflemek; ibhâm; mahzûfun bilinmemesini isteme; mahzûfun açıkça bilindiğini göstermek; üzüntü ifade etmek; ihtisâr; abes olandan kaçınmak; hükmü takviye ve ihtisâs; kapalı olanı beyan; şüpheyi izâle; dikkat çekmek; fâsılalara riâyet; mahzûfun zikrinin uygun olmadığını bildirmek; sözde incelik; müteaddîyi lazım menzilesine koymak; hükmü ta'mîm (genelleştirmek); edep ve haya gerektirdiğini bildirmek.¹³

1.3. Hazfin Çeşitleri

1.3.1. İktidâ' (الإقتطاع)

Morfoloji (Sarf) veya Gramer (Nahiv) açısından olan sebeplerden başka belâgî bir sebeple kelimenin veya tek kelime gibi olan lafzın harflerinden bazısını hazfetmektir.¹⁴ Bu belâgî nedenlerden bazıları harflerin çıkışını kolaylaştırmak, şiirde kafiye, nesirde fasılalar arasındaki

¹¹ Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/129

¹² İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, 2/668.

¹³ Abdulkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz fi ilmi'l-meânî*, 146-172; İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*, 2/668; Tâhir Süleyman Hamûde, *Zâhiratü'l-hazfi fi'd-dersi'l-lugavî*, 97.

¹⁴ İktidâ' hazfinde bu şartın getirilmesi; iktidâ' hazfini sarfî ve nahvî sebeplerden dolayı meydana gelen haziflerden ayırt edebilmek için getirilmiştir. Çünkü İktidâ' hazfi diye isimlendirmelerinin sebebi sarfî ve nahvî hazif misallerinin farklı olmasından dolayıdır. (Ayrıntılı bilgi için bk. Abdü'l-azîm b. İbrahim el-Mut'înî, *Hasâisu't-tabîri'l-Kur'ânî ve simâtühü'l-belâgîyye* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1992), 2/69.)

264 | N. YALÇIN & U. GÜLBİL / Ahzâb Süresi Örnekleminde İcâz-ı Hazif Olgusu uygunluğa ve ses uygunluğuna riayet, nidâda herhangi bir maksattan dolayı münâdanın sonunda kısaltma yapmak, kural dışılık, haber cümlelerinde kendisinden haber verilen kişi ya da nesnedeki bir vasfın azlığına işaret etmek veya benzeri nedenlerdir.¹⁵

es-Süyûtî “لَيْكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا”¹⁶ “Halbuki O Allah benim rabbimdir ve ben rabbime hiçbir şeyi ortak koşmam.”¹⁷ âyetindeki “لَيْكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي” ifadesinde “لَيْكِنَّا” kelimesindeki hemzenin hazfını bu kısım hazfe şahit olarak getirir. Çünkü bu ifadenin aslı “لَيْكِنَّا أَنَا” dir. “لَيْكِنَّا” kelimesinin hemzesi hafiflik için hazf olunmuştur. Daha sonra nun, nuna idgam olup, idgamdan bedel müdgamün fihe şedde verildiğinden “لَيْكِنَّا” olmuştur.¹⁸

1.3.2. İhtibâk (إِخْتِبَاكٌ)

Hazif icâzında incelenen ihtibâk hazfi es-Süyûtî'ye (öl. 911/1505) göre bu üç kısmın en harika, en belâgatlı ve en zarif olanıdır.¹⁹ İhtibâk sözlükte “kumaşısı boş ilmek bırakmadan sağlam ve güzel bir şekilde dokumak” anlamına gelir. Meânî ilminde ise “İki bölümlü ya da iki cümleli bir sözün ikinci bölümünde benzeri sabit olanın karşılığını birinciden, birinci bölümde benzeri sabit olanın karşılığını da ikinci bölümden hazfetmektir.” olarak tanımlanmıştır.²⁰ ez-Zerkeşî (öl. 794/1392) de, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*'ında ihtibâke *el-Hazfî'l-mukâbilî* ismiyle temas etmiş ve “Sözde iki zıt unsurun bulunması ve diğerinin ona delâleti sebebiyle iki zıt unsurdan birini hazfetmektir” olarak tanımlamıştır. es-Süyûtî ise *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde ihtibâkî icâz-ı hazif çeşitleri içinde

¹⁵ Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/202; Abdurrahman b. Hasan Hebenaka el-Meydânî ed-Dimaşkî, *el-Belâgatü'l-Arabiyye* (Beyrut: ed-Dâru's-Şamiye, 1996), 2/46-48; Abdü'l-azîm b. İbrahim el-Mut'înî, *Hasâisu't-tabîri'l-Kur'ânî ve simâtühü'l-belâgiyye*, 2/69.

¹⁶ el-Kehf 18/38.

¹⁷ *Kur'an-ı Kerîm ve Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), el-Kehf 18/38.

¹⁸ Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/202.

¹⁹ Süyûtî, *Lübâbü'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*, thk. Ahmed Abdüşşâfi (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.), 204.

²⁰ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/129; Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/204; Abdü'l-azîm b. İbrahim el-Mut'înî, *Hasâisu't-tabîri'l-Kur'ânî ve simâtühü'l-belâgiyye*, 2/73.

inceleyerek bu hususta Burhâneddin el-Bikâî'nin (öl. 885/1480) müstakil bir kitap yazdığını ifade etmiştir.²¹

“وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءَ وَنِدَاءَ صُمُّ بِكُمْ عُمِّي فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ”
“İnkârcılara seslenenin durumu, bağıırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; çünkü onlar düşünmezler.”²² Âyette benzeri ikinci bölümde bulunan birinci bölüm “وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا” ifadesidir. Benzeri birinci bölümde bulunan ikinci bölüm ise “الَّذِي يَنْعِقُ” cümlesidir. İkinci bölümde mevcut olan “الَّذِي يَنْعِقُ” ifadesi delalet ettiğinden birinci bölümde “الْأَنْبِيَاءُ” kelimesi, birinci bölümde mevcut olan “الَّذِينَ كَفَرُوا” ifadesi delalet ettiğinden de ikinci bölümde “الَّذِي يَنْعِقُ بِهِ” ifadesi hazfedilmiştir. Buna göre âyetin takdiri “وَمَثَلُ الْأَنْبِيَاءِ وَالْكَفَّارِ كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِالَّذِي يَنْعِقُ بِهِ” takdirindedir.²³

1.3.3. İstilâm (الِصْطِلَامُ)

Kesmek mânasına gelen “الِصْلَمُ” kökünden gelen istilâm kelimesi, “te” harfinin “tı” ile değiştirilmesiyle iftiâl babından masdardır. Cümlenin bir parçasının cümleden çıkarılması, eğer cümlenin umdesi veya umde hükmünde olan unsurları diye tabir ettiğimiz “fâil, mübtedâ, müsned ve

²¹ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâigî'l-Kavmiyye, 2002), 7/4-6; Kazvînî, *el-İzâh fi ulûmi'l-belâğa*, 3/181; Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 3/129; Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 204; Ebû Hâmid Bahâüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki el-Mısri, *Arûsu'l-efrâh fi şerhi telhîsi'l-miftâh*, thk. Abdülhamid Hendâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1423/2003), 2/586; İbnü Abdî'l-Hakk el-Ömeriyyî't-Tarâbulsî, *Dürerü'l-fevâidi'l-müstahsene fi şerhi manzumeti İbni's-Şihne (fi ulûmi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedi')*, thk. Süleyman Hüseyin el-Umeyrât (Beyrut: Dâru İbni Hazm, 1439/2018), 306-310; Abdu'l-Aziz 'Atîk, *İlmu'l-meânî* (Beyrut: Dâru'n-Nehdeti'l-Arabiyye, 2009), 178-185; Muhammed Ahmed Kasım ve Muhittin Dip, *Ulûmü'l-belâğa (el-bedî' ve'l-beyân ve'l-meânî)* (Trablus-Lübnan: el-Müessesetü'l-Hadîse li'l-Küttâb, 2003), 359-361; İsmail Durmuş, “İhtibâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 11/553.

²² el-Bakara 2/171.

²³ Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 3/204; Abdü'l-azîm b. İbrahim el-Mut'înî, *Hasâisu't-tabîri'l-Kur'ânî ve simâtühü'l-belâğiyye*, 2/73.

266 | N. YALÇIN & U. GÜLBİL / Ahzâb Süresi Örnekleminde Îcâz-ı Hazif Olgusu müsnedin benzerleri gibi” şeylerin cümleden çıkarılmasıyla olursa buna *istilâm* denir.²⁴

İstilâm'ın iki kısmı vardır. 1. İktifâ, 2. İktifâ bi'l-mukâbil. Durum, aralarında sürekli ve sağlam bir bağ ve alaka bulunan iki unsurun zikrolunmasını gerektirdiği halde nükteli bir sebepten dolayı o iki şeyden birisiyle iktifâ edilerek diğerini hafzetmeye *iktifâ* denir. Aralarındaki nisbette benzerlik bulunan birden fazla cüzden oluşan sözlerin birbirine mukâbil unsurları arasında bazılarıyla iktifâ edilip diğerlerinin hafzedilmesine de *iktifâ' bi'l-mukâbil* denir.²⁵

“وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ” *“Dilediğini yüceltirsün, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir.”*²⁶ âyetindeki “بِيَدِكَ الْخَيْرُ” ifadesinde “الْخَيْرُ” kelimesi ile aralarında bağ -hayır ya da şer bütün işlerin Allah'ın kudretinde olması ve birinin diğerine delaletinin açık olması- bulunan “وَالشَّرُّ” kelimesi hafzedilmiştir. Hazfin delili bu kelimelerden önceki cümlelerdir. Çünkü “وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ” cümlesinin lazımı olan “الْخَيْرُ” âyette zikrolunurken, “وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ” cümlesinin lazımı olan “وَالشَّرُّ” kelimesi zikrolunmayıp hazif yapılmıştır. Burada hazifteki belâgî amaç “الْخَيْرُ” kelimesini özelleştirmektir. Çünkü insanlar tarafından arzu edilen ve dünyada daha çok bulunan hayırdır, şer değildir. Ayrıca Allah'a şer izâfe etmek edebe terstir.²⁷

Yine “أَمْ يَمُنُّونَ أَفْتَرِيهِ فُلٌ إِنْ أَفْتَرَيْتُهُ فَعَلَيْ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ بِمَا تُجْرِمُونَ”²⁸ âyeti de iktifâ' bi'l-mukâbile istişhaddir. Bu âyet dört cüzden oluşan bir âyettir. Bu dört cüzden birincisinin üçüncüye nisbeti, ikincisinin dördüncüye nisbeti gibidir. Ancak bu dört cüzden âyette zikrolunanların delaleti kesin olduğundan dolayı birinci ve dördüncü cüzle iktifâ' edilerek ikinci ve üçüncü cüzler hafzedilmiştir. Mahzûflarla beraber takdiri şu şekildedir;

²⁴ Ebu Muhammed el-Kâsım es-Sicilmâsî, *el-Münzeu'l-bedî' fi tecnîsi esâlîbîl-bedî'*, thk. 'Alâl el-Gâzî (er-Ribât: Mektebetü'l-Meârif, 1400/1980), 187-200.

²⁵ Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 3/203; Sicilmâsî, *el-Münzeu'l-bedî' fi tecnîsi esâlîbîl-bedî'*, 188; Abdü'l-azîm b. İbrahim el-Mut'înî, *Hasâisu't-tabîri'l-Kur'ânî ve simâtühü'l-belâgıyye*, 2/72.

²⁶ Âli-İmrân 3/26.

²⁷ Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 3/203; Sicilmâsî, *el-Münzeu'l-bedî' fi tecnîsi esâlîbîl-bedî'*, 191; Abdü'l-azîm b. İbrahim el-Mut'înî, *Hasâisu't-tabîri'l-Kur'ânî ve simâtühü'l-belâgıyye*, 2/69.

²⁸ Hûd 11/35.

“أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُؤْمِنُونَ إِنَّا كَرِهْنَا لَكُمْ إِجْرَامِي وَأَنْتُمْ بِرَاءٌ مِنْهُ وَ عَلَيْكُمْ إِجْرَامُكُمْ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ” birinci cüz olan “فَعَلَىٰ إِجْرَامِي” ifadesinin üçüncü cüz olan “و عَلَيْكُمْ إِجْرَامُكُمْ” ifadesine nisbeti, ikinci cüz olan “وَأَنْتُمْ بِرَاءٌ مِنْهُ” ifadesinin dördüncü cüz olan “وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تُجْرِمُونَ” ifadesine nisbeti gibidir. Her iki nisbette de iki cüzden biriyle iktifa edilerek, iktifâ' bi'l-mukâbil yoluyla diğerleri hazfedilmiştir.²⁹

1.3.4. İhtizâl (الْإِحْتِزَالُ)

İhtizâl, “kesmek, kırmak, parçalamak” anlamına gelen “خَزَلَ - يَخْزِلُ” kökünden gelmekte olup “iftizâl” babına nakledilmiş halidir. İhtizâl, sırtındaki kamburu gidermek, aksamak, ayağını kesmek, kesmek anlamlarına gelmektedir. Belâgat ilminde ihtizâl ise, “Cümlenin bir parçasının cümleden çıkarılmasıyla, cümlenin kastedtiği anlamdan az olan ve tamamı cümlenin kastedtiği mânâyı ifade eden parçaların oluşturduğu bir sözdür.” demektir. İhtizâl hazfinde mahzûf ya isim ya harf ya fiil ya da bunlardan birkaç tanesi olabilir. Ancak diğerlerinde durum böyle değildir.³⁰ Örneğin ihtizâl hazfinde hazfolunan harf istifhâm harfleri gibi müstakıl harflerdir. Ancak iktidâ' hazfinde mahzûf olan harf, isim ya da fiilin vezin yönünden bir parçası olan harftir.³¹

İhtizâl hazfinde mahzûfun muzâf ve muzâf-ı ileyh gibi isim şeklinde olması Kur'an-ı Kerimde gerçekten çoktur. Hatta İbn Cinnî bunun yaklaşık bin yerde olduğunu söyler.³² Mesela âyetteki “الْحَجُّ أَشْهُرٌ”³³ ifadesinde muzâf isim hazf olunmuştur. Buna göre takdiri “حَجُّ أَشْهُرٍ” veya “أَشْهُرُ الْحَجِّ” şeklindedir. Her ikisine göre de muzâf hazf olunmuştur. Yine “وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ”³⁴ âyette, ya “الْبِرُّ” kelimesinin muzâfı olan “دَا” ismi hazf

²⁹ Sicilmâsî, *el-Münzeu'l-bedî' fi tecnîsi esâlibil-bedî'*, 196.

³⁰ Abdü'l-azîm b. İbrahim el-Mut'înî, *Hasâisu't-tabîri'l-Kur'ânî ve simâtühü'l-belâgiyye*, 2/74.

³¹ Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, 3/206; Sicilmâsî, *el-Münzeu'l-bedî' fi tecnîsi esâlibil-bedî'*, 186; Abdü'l-azîm b. İbrahim el-Mut'înî, *Hasâisu't-tabîri'l-Kur'ânî ve simâtühü'l-belâgiyye*, 2/74; Kahire Arap Dil Kurumu, *el-Mu'cemü'l-vasîf* (Kahire: Mektebetu's-Şuruk ed-Devliyye, 2004), “Bâbü'l-Hâ”, 232; Ahmed Şevkî Abdüsselâm Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî* (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1960-1995), 10/352.

³² Ebü'l-Feth Osman İbn Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Hasâ'is*, 362.

³³ el-Bakara 2/197.

³⁴ el-Bakara 2/177.

268 | N. YALÇIN & U. GÜLBİL / Ahzâb Süresi Örnekleminde Îcâz-1 Hazif Olgusu olunmuştur. Ya da “مَنْ” isminin başındaki muzâf olan “رُبُّ” kelimesi hazf olunmuştur. Buna göre âyetin takdiri “ذَا الَّتِي” ya da “رُبُّ مَنْ” şeklindedir.³⁵

Yine ihtizâl hazfinde hazf olunan muzâf-ı ileyh olduğunda mütekellim ya’sı olması çoktur. “رَبِّ اغْفِرْ لِي”³⁶ ifadesindeki gibi. Takdiri “رَبِّي” şeklindedir. Yine “بَلِّغِ اللَّهُ الْأَمْرَ مِنْ قَبْلِ وَمَنْ بَعْدُ”³⁷ âyetinde de “قَبْلُ” ve “بَعْدُ” kelimelerinin muzâf-ı ileyhleri hazf olunmuştur. Takdiri “مِنْ قَبْلِ الْعَلْبِ وَمَنْ بَعْدِهِ” şeklindedir.³⁸ Konunun örnekleri çalışmanın hacmini artıracakları düşünülmektedir. Ancak hazfin hangi kısmına girdiğini tespit açısından ihtizâl hazfinde mahzûfları şöyle sıralayabiliriz.³⁹

Muzâf-muzâf-ı ileyh, çoğu kez istifhâmın cevabındaki mübtedâ, sıfat-mevsûf, atıf harfiyle beraber matuf-matûf-u aleyh, mübdel-ü minh, masdarda fâilin hazfi, mef’ûl, hâl olan mekûlü’l-kavl, münâdâ ve nidâ harfi, sıla, sıfat, hal ve haber olan aid zamiri, ni’me fiilinin mahsusı, ismi mevsûl, istifhâmın cevabındaki fiil, kavlı maddesi olan fiil, istifhâm harfi, en’i masdariyye ile beraber olan harfi cer, sadece atıf harfi, fâ’i cevâbiyye, hâl durumunda olan mâzî fiile bitişik olan “قَدْ” (gad) harfi, muzâfî menfi olduğu zaman kasemin cevabındaki lâ-i nâfiye, emir lâmu, tekit nunu, tenvin, iki muzâf, iki mef’ûl, fiili ile beraber şart harfi, şartın cevabı, kasem cümlesi ve birkaç cümle gibi.

2. Ahzâb Süresindeki Îcâz-1 Hazif Şevâhiti

Meânî ilminde, kastedilen anlamın ifadesini sağlayan sözcüklerin azlığı, çokluğu, aynı seviyede olması îcâz, *itnâb* ve *müsâvât* başlıkları altında ele alınarak incelenmektedir.⁴⁰

Îcâz, sözlükte “uzatmamak, kısaltmak, işin çabuk yapılması”, ıstılahta ise “kastedilen mânayı ifade edebilen söz öbeğinin sözcüklerinin tamamının kastedilen mânadan fazla olmamasıdır.” demektir. “Mümkün

³⁵ Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi’l-Kur’ân*, 3/206.

³⁶ en-Nûh 71/28.

³⁷ er-Rûm 30/4.

³⁸ Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi’l-Kur’ân*, 3/206.

³⁹ Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi’l-Kur’ân*, 3/206-215.

⁴⁰ Kirmânî, *et-Tahkîk fi şerhi’l-fevâ’idi’l-gıyâsiyye*, 1/544; Sicilmâsî, *el-Münzeu’l-bedî’ fi tecnîsi esâlibil-bedî’*, 181, 182; Desûkî, *Hâşiye ‘alâ şerhi’t-telhîs*, 2/627; Ahmed b. Mustafa el-Merâgî, *Ulûmu’l-belâğa (el-beyân, el-meânî, el-bedî’)* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2007), 182; M. A. Yekta Saraç, “Îcâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 11/392-393.

olandan az kelime ya da harf ile maksadı ifade etmekten ibarettir.” de denebilir.⁴¹

İbnü'l-Esîr (öl. 637/1239) îcâzı, lafızların fazlalıklarını hazfetmek olarak görür.⁴² Hazif olgusu her ne kadar lafız ve mâna yönüyle ilgili olsa da mâna yönü daha büyük önem arz eder. Ancak bu önem lafız yönünü ihmal etmeyi gerektirmez. Kısaca îcâz herhangi bir fazlalık olmadan lafzın mânaya olan delaletidir.

Îcâz, *îcâz-ı hazif* ve *îcâz-ı kısar* diye iki ana kısma ayrılır. es-Süyûtî “Az söz eğer -bazen- uzun bir sözden hazif yapılmasıyla olursa bu îcâz-ı haziftir. Eğer ki kendisinden daha fazla mâna ifade eden bir söz olursa bu da îcâz-ı kısardır.” diye söyler.⁴³ Hazif çeşitine göre Ahzâb sûresindeki îcâz-ı hazif şevâhiti aşağıdaki gibidir.

2.1. İhtizâl (الإختزال) Hazfi

1. “الَّتِي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ” Cümlesinde Müsnedin Müteallık Olan “مِنْ أَنْفُسِهِمْ” İfadesindeki Hazif

Âyetin başındaki “الَّتِي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ” “Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir.”⁴⁴ cümlesinde müsnedin sîga itibariyle ismi tafdil sîgası olması ve müsnedin müteallık olan “مِنْ أَنْفُسِهِمْ” ifadesindeki harfi cer olan “مِنْ”in tafdiliyyet için olması müsned-i ileyhte tafdiliyyet mânası oluşturmaktadır.⁴⁵ Hazfolunan muzâf takdiriyle bu haber cümlesinin mânası “الَّتِي أُولَىٰ بِمَنَافِعِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ بِمَصَالِحِ الْمُؤْمِنِينَ” (Peygamber, inananlara menfaatlarından (kendi öz canlarından ve nefislerinden) daha evvel gelir.) şeklinde olur. Burada muzaflar yakınlığın, mü'minlerin canları dahil her

⁴¹ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/129; Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 3/205; Şehâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, 11/170.

⁴² Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, *el-Meselü's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*, thk. Ahmed el-Huveynî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1991), 2/265.

⁴³ Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, 3/129; Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, 3/205; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, 11/170.

⁴⁴ el-Ahzâb 33/6.

⁴⁵ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr (Tahrîru'l-mâna's-sedîd ve tenvîru'l-akli'l-cedîd min tefsiri'l-Kitâbi'l-mecîd)* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye lî'n-Neşr, 1984), 21/266.

270 | N. YALÇIN & U. GÜLBİL / Ahzâb Süresi Örnekleminde İcâz-ı Hazif Olgusu
şeylerini kapsamaması gibi icâzlı bir manayı ifade etmesi maksadıyla
hazfedilmiştir. Yoksa bu mânayı ifade etmeyebilirdi.⁴⁶

2. “وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنْ ” İfadesindeki ve “ **“وَأَزْوَاجَهُ أُمَّهَاتُهُمْ”** Cümlesindeki Hazif

Âyette “وَأَزْوَاجَهُ أُمَّهَاتُهُمْ” “Onun eşleri de mü’minlerin analarıdır.”⁴⁷ cümlesinde el-Hererî’nin (öl. 1441/2019) *Hadâiku’r-ravhi ve’r-reyhân fi ravâbi ‘ulûmi’l-Kur’ân* adlı eserinde ifade ettiği üzere burada teşbih-i belîğ⁴⁸ bulunduğundan anlaşılıyor ki burada icâz kasdıyla sözü uzatmamak, muhatabın dikkatini çekmek ve Ezvâc-ı Tâhîrâtı ta’zim⁴⁹ için ihtizâl yoluyla icâz-ı hazif yapılmıştır.

el-Hererî’ye göre âyet “وَأَزْوَاجُهُ مِثْلُ أُمَّهَاتِهِمْ فِي وُجُوبِ الْإِحْتِرَامِ وَالتَّعْظِيمِ وَالْإِجْلَالِ وَالتَّكْرِيمِ” (Hz. Peygamber’in hanımları haramlık ve tazim, saygı ve ikrâma layık olmaları hususlarında müminlerin anneleri gibidirler.) takdirindedir.⁵⁰ Burada “مِثْلُ” kelimesinin başındaki teşbih edatı ve muzaf olan “مِثْلُ” kelimesi hazfedilip muzaf-ı ileyh bırakılmıştır. Ayrıca câr ve mecrurdan oluşan ve zarf olan “فِي وُجُوبِ الْإِحْتِرَامِ وَالتَّعْظِيمِ وَالْإِجْلَالِ وَالتَّكْرِيمِ” vech-i şebih ifadesi hazfedilmiştir. Dolayısıyla burada ihtizâl yoluyla icâz-ı hazif vardır.

Yine âyetin “وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنْ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ”⁵¹ kısmındaki “أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ” ifadesinde hakikî mânâ ile mecâzî mânâ arasındaki babalar, çocuklar, kız kardeşler ve erkek kardeşler arasındaki neseb bağı gibi bir alâka ve âyet nazil olmadan önce hiçbir malı olmayan

⁴⁶ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-tenvîr (Taḥrîru’l-mâna’s-sedîd ve tenvîru’l-akli’l-cedîd min tefsiri’l-Kitâbi’l-Mecîd)*, 266.

⁴⁷ el-Ahzâb 33/6.

⁴⁸ Teşbih-i Belîğ: İki tarafın (Müşebbeh ve Müşebbehün bih) zikredilip, vech-ü şebih ve teşbih edatının hazfedildiği teşbihe denir. (Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-belâga fi’l-meânî ve’l-beyân, ve’l-bedî’,* thk. Yusuf es-Sumeylî (Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 1431/2010), 238; Merâgî, *Ulûmu’l-belâga (el-beyân, el-meânî, el-bedî’)*, 233; İsmail Durmuş, “Teşbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/553, 556.)

⁴⁹ Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîru’l-münîr fi’l-akîdeti ve’ş-şerîati ve’l-menhec* (Dımaşk: Dâru’l-Fikri’l-Muâsır, 1997), 30/489.

⁵⁰ Muhammed Emin el-Hererî, *Tefsîru hadaiki’r-revhi ve’r-reyhan fi revâbi ulumi’l-Kur’an*, thk. Hâşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî (Beyrut: Dâru Tavgı’n-Necât, 1422/2001), 22/458.

⁵¹ el-Ahzâb 33/6.

muhacirlerin Medinelî ensâra kardeş ilan edilip, onlara vâris ilan edilmeleri gibi karine-i mâniadan anlaşıldığı üzere mecâz kasdıyla muzaf hazfedilmiştir. Takdiri “بِإِزْتِ بَعْضٍ” veya “أَوْى بِبِرَاتٍ بَعْضٍ” şeklindedir. Bu sebeple burada *ihtizâl* hazfi yoluyla *îcâz-ı hazif* vardır.

Âyetteki *îcâz*ın anlama olan katkısıyla beraber bu âyet ile hılf (anlaşma) ve hicret sebebiyle mirasçı kılma âdeti ortadan kaldırılarak, rahim ve akrabalık mirasın esası olarak kabul edilmiştir. Bu da “aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitabına göre, miras konusunda birbirleri için diğer mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler” demek olur.

3. “وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ”⁵² Cümlesindeki Hazif

Aradaki irtibatı kopartmamak için ilk üç âyet⁵³ üzerine vav ile vasl yapılan yedinci âyetin mânası ilk üç âyette geçen emirlerin mânasını da içine almış olmaktadır. Yani bu emirler zikredilip bunların arkasından üç tane câhiliyye âdetinden haber verilince bütün bu emirlerin, Allah'ın ulü'l-azm peygamberlerden almış olduğu sözlerden olduğu bildirilmiş olmaktadır. Altıncı âyetteki “كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا” “Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır.” karinesinden anlaşıldığı üzere bu alınan sözün açıklanmasına ihtiyaç duyulmadı.

Bütün bunlardan ve âyetteki “وَإِذْ أَخَذْنَا” cümlesinin, Kur'an-ı Kerimdeki kıssalar anlatılırken kullanılan, sadece zaman anlamına gelen “أَذْ” ismi ile başlamasından anlaşıldığı üzere âyetin baş tarafından “أَذْ” fiili ve fiilin mef'ûlü olan, cümleye muzâf “حِينَ” ya da “وَقْتُ” kelimesi hazfolunduğundan *îcâz-ı hazif* durumu vardır. Takdiri “أَذْ وَقْتُ أَخَذْنَا مِيثَاقًا عَلَى” (Peygamberlerden söz aldığımız zamanı hatırla.) olur.⁵⁴ Burada

⁵² el-Ahzâb 33/7.

⁵³ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١﴾ وَأَتَّبِعْ مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٢﴾ ﴿٣﴾ (el-Ahzâb 33/1-3.)

⁵⁴ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzül ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücühi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, 1986), 3/524; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 250; Zühaylî, *et-Tefsîru'l- münîr fi'l-âkîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*, 21/274.

272 | N. YALÇIN & U. GÜLBİL / Ahzâb Süresi Örnekleminde İcâz-ı Hazif Olgusu
cümlelerin yapısından da anlaşıldığı üzere icâz-ı hazifin kattığı anlam
i'lâm' dir.⁵⁵

4. "إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذَا لَا تَمْتَعُونَ إِلَّا قَلِيلًا" Şart ve Ceza Cümlelerindeki Hazif

Âyetin "إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذَا لَا تَمْتَعُونَ إِلَّا قَلِيلًا"⁵⁶ kısmında *ihtizâl* yoluyla *icâz-ı hazif* vardır. Âyette "إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ" "Eğer siz ölümden ya da öldürülmekten kaçırıyorsanız" şart cümlesinin cezası ya da cevabı olan "لَنْ يَنْفَعَكُمْ الْفِرَارُ" "Kaçmak size asla fayda vermeyecektir." cümlesi hazfedilmiştir.⁵⁷ Mahzûfa karine, âyetin başında şart cümlesinden önce gelen "قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمْ الْفِرَارُ" "De ki: (Kaçmak size asla fayda vermeyecektir.)"⁵⁸ cümlesidir.⁵⁹

Burada hazifin fâidesi Allah'ın münafıklar üzerindeki mükemmel kudretini bildirmek maksadıyla daha önce mübhem olarak geçen ve sonraki âyetlerle açıklanan, kaçmanın asla fayda vermeyeceği gibi hususlarla muhatabın zihnini meşgul edip, muhatapları azarlamak sûretiyle harekete geçirmektir.⁶⁰

5. "لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ" Cümlesindeki Hazif

Maverdî (öl. 450/1058), Saîd İbn Cübeyr (öl. 94/713) ve Ali b. İsa İbnü'l-Cerrâh'dan (öl. 334/946) naklen "لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ"⁶¹ ifadesini "Ahiret gününde Allah'ın sevabını umanlar için" ve "لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ بِإِيمَانِهِ وَبِصِدْقِ الَّذِي فِيهِ جَزَاءُ الْأَعْمَالِ" "Amellerin cezalarının

⁵⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 250; Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-âkâdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*, 21/275.

⁵⁶ el-Ahzâb 33/16.

⁵⁷ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî*, 11/160; Muhiddin b. Ahmet Mustafa Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'an ve beyânüh* (Suriye: Dâru'l-İrşâd li'ş-Şûni'l-Câmi'yye, 1994), 7/615; Hererî, *Tefsîru hadaiki'r-revhi ve'r-reyhan fi revâbi ulumi'l-Kur'an*, 22/451.

⁵⁸ el-Ahzâb 33/16.

⁵⁹ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd ve Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 15/519.

⁶⁰ Zühaylî, *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-âkâdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*, 21/270.

⁶¹ el-Ahzâb 33/21.

verildiği diriliş gününe inanan ve Allaha iman ederek Allah'ı uman kimse için" şeklinde takdir eder.⁶²

el-Vâhidî en-Nîsâbûrî (öl. 468/1076) ise, Abdullah b. Abbâs'dan (öl. 68/687-88) naklen "يَرْجُو مَا عِنْدَ اللَّهِ مِنَ الثَّوَابِ وَالنَّعِيمِ" "Allah'ın sevabını ve nimetlerini uman kimse için" şeklinde, Mukâtil b. Süleymân'dan (öl. 150/767) naklen de "يَخْشَى اللَّهَ وَيَخْشَى الْبُعْثَ الَّذِي فِيهِ جَزَاءُ الْأَعْمَالِ" "Allah'tan korkan ve amellerin cezalarının verildiği yeneden diriliş gününden korkanlar için" şeklinde takdir edildiğini söyler.⁶³ Maverdî ve Nîsâbûrî gibi bir çok müfessir "لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ" cümlesini yukardaki gibi takdir ederek tefsir etmişlerdir.⁶⁴

"لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ" cümlesinde mahzûf, muzâf isimdir.⁶⁵ Hazifde ya mahzûfun yerine herhangi bir şey getirilir, ya da mahzûfun yerine hiçbir şey getirilmeyip, sadece karine ile iktifa edilir.⁶⁶ "يَرْجُوا اللَّهَ" ifadesinde mahzûfun yerine, muzâfı hazfolunup muzâfın i'râbı kendisine verilen muzâf-ı ileyh getirilmiştir. "وَالْيَوْمَ الْآخِرَ" ifadesinde ise cârın mecrûru getirilmiştir.⁶⁷

Burada hazfe işaret eden hem naklî hem de aklî deliller vardır. Naklî deliller, öncelikle âyetin siyâkında yer alan, Mü'minlerin, Allah ve Resülünün vaad ettiği şeyleri görüp, Allah ve Resülünün doğru söylediğini ikrarları ve bunun, onların imanlarını ve teslimiyetlerini artırdığının anlatıldığı 22., sözlerine sâdık kalan Mü'minlerin sadakatlarının anlatıldığı 23., sadakatları sebebiyle mükafatlandırılmalarının anlatıldığı 24. âyetler, "فَلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا

⁶² Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Tefsîrû'l-Kur'ân (en-nüket ve'l-uyûn)*, thk. es-Seyyid b. Abdü'l-maksûd b. Abdü'r-rahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 4/388.

⁶³ Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî en-Nîsâbûrî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd (el-Vasît beyne'l-makbûd ve'l-basît)*, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd ve Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995), 3/464.

⁶⁴ Merâgî, *Ullûmu'l-belâga (el-beyân, el-meânî, el-bedî')*, 184-189.

⁶⁵ Merâgî, *Ullûmu'l-belâga (el-beyân, el-meânî, el-bedî')*, 184.

⁶⁶ Tarâbulsî, *Dürrerü'l-fevâidi'l-müstahsene fi şerhi manzumeti ibni's-Şihne (fi ulûmi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî')*, 306-310.

⁶⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2000), 20/235.

فَمَنْ كَانَ "إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا" أولئك الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ " ifadesi ve "يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ" ifadesidir. Bu âyetlere bakarak mahzûf olan muzâf "يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ" şeklinde ve "يَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ" şeklinde takdir edilebilir.

Aklî delil ise âyetteki "يَرْجُوا" fiilidir. Yani "الرَّجَاءُ" hayrı ümit etme, umut etmek ve arzu etmek anlamlarına gelir.⁶⁸ İnsan Allah'tan hayrı istediği zaman Allah'a yönelir, O'ndan rica eder. Bu anlamda kullananlar mahzûfu "رَجَى" fiilinin anlamına uygun olarak yukarıdaki gibi "لِقَاءَ، رَحْمَةً،" şeklinde takdir etmişlerdir. "الرَّجَاءُ" fiilinin bir başka anlamı da haşyet (korku) anlamıdır.⁶⁹ Bu anlamda kullananlarda "رَجَى" fiilinin haşyet anlamını kullanarak yine yukardaki gibi "يَرْجُوا" fiilini "يَخْشَى" anlamında takdir etmişlerdir.

6. "لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسُ أَهْلَ الْبَيْتِ" Cümlesindeki Hazif

"لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرِّجْسُ أَهْلَ الْبَيْتِ" "Allah sizden ancak günah kirini gidermek istiyor."⁷⁰ cümlesinde "أَهْلَ الْبَيْتِ" tamlamasında muzâfın i'râbının mansub olması ihtisasa da münadaya da yorumlanmıştır. Bu da her iki halde de müsnedin mahzûf olduğunu gösterir.⁷¹

İhtisas, genellikle cümledeki mütekellim ya da muhatap zamirinden sonra i'râbı mansub bir ismin gelmesi ile olur. Zamirden sonra gelen bu isim zamirin açıklayıcısı mahiyetinde olduğundan orada ihtisastan söz edilir. İhtisas genellikle mütekellim zamirinden sonra bulunur. Ancak bazen bu âyetteki gibi muhatap zamirinden sonra da bulunabilir.⁷² İhtisastan bulunduğu yerlerde genellikle bir "أَخْصَّ" fiili ya da "أَعْنَى" fiili

⁶⁸ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahânî en-Nisâbü'rî, *Tefsîru İbni Fûrek (Tefsîru'l-Kur'ân)*, thk. Alâl Abdü'l-kâdir Bindeveys (Suudi Arabistan: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1430/2009), 2/97.

⁶⁹ Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân (Kitâbü't-Tefsîr)*, thk. Yâsir b. İbrahim Ebû Temiyim ve Ğanîm b. Abbâs Ebû Bilâl (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997), 4/270.

⁷⁰ el-Ahzâb 33/33.

⁷¹ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhim (Abdiddâim) el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ts.), 9/123; Hererî, *Tefsîru hadâiki'r-revhi ve'r-reyhân fi revâbi ulûmi'l-Kur'ân*, 23/44.

⁷² Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, 123.

mahzûf olur. İşte burada “أَهْلَ الْبَيْتِ” tamlaması, “عَنْكُمْ” deki “كُمْ” muhatap zamirinden sonra, bu zamiri açıklama niteliğinde gelen i’râbı mansub bir isimdir. Burada müsned mahzûf “أَخَصَّ” fiili ya da “أَغْنَى” fiilidir.⁷³ Buna göre takdiri “أَخَصَّ أَهْلَ الْبَيْتِ” ya da “أَغْنَى أَهْلَ الْبَيْتِ” (sizden, (yani) ehli beytten) şeklindedir. Yani “أَهْلَ الْبَيْتِ” tamlaması mahzûf “أَخَصَّ” fiili ya da “أَغْنَى” fiilinin mef’ûlüdür.⁷⁴

Burada ikinci vecih “أَهْلَ الْبَيْتِ” tamlamasının, kendisinden harfi nida hazfedilen muzâf münâdâ olmasıdır.⁷⁵ Fiil, kendisine delalet eden bir karine bulunduğu vakit bazı yerlerde vücûben hazfedilir. Münâdâda fiilin vücûben hazfedildiği dört yerden birisidir. Münâdâ kelimada mahzûf “أَدْعُو” fiilinin mef’ulü bihidir. Ayrıca “أَهْلَ الْبَيْتِ” gibi muzâf münâdâlar lafzan mef’ûliyyet üzere mensubdurlar.

Münâdâlarda karine bulunduğu vakit nida harfinin hazfi câiz olur.⁷⁶ Burada mahzûf fiile delalet eden karine yine mahzûf “يَا” nida harfidir. Nida harfinin hazfolduğuna karine ise bir önceki âyetin başındaki “يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ” ifadesindeki mezkûr “يَا” nida harfidir. Buna göre takdiri “يَا أَهْلَ الْبَيْتِ” olmalıdır.

7. “وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا.”

Cümlelerindeki Hazif

Âyetin anlam zenginliği kazanmasını sağlayan hususlardan bir tanesi de âyetin “وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا”⁷⁷ kısmında *icâz-ı hazif* durumunun bulunmasıdır.⁷⁸

Burada “وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ” ifadesindeki birinci mef’ûl olan “فُرُوجَهُمْ” kelimesinin delalet etmesi ve sadece bu kelimeyle iktifa olunmasından dolayı “وَالْحَافِظَاتِ” kelimesinin mef’ûlü olan “فُرُوجَهُمْ” kelimesi hazfedilmiştir. Yine aynı şekilde “وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ” ifadesindeki birinci mef’ûl olan “اللَّهُ” lafzının

⁷³ Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fî 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, 123.

⁷⁴ Hererî, *Tefsiru hadâiki'r-revhi ve'r-reyhân fî revâbi ulûmi'l-Kur'ân*, 23/44.

⁷⁵ Hererî, *Tefsiru hadâiki'r-revhi ve'r-reyhân fî revâbi ulûmi'l-Kur'ân*, 44.

⁷⁶ Hererî, *Tefsiru hadâiki'r-revhi ve'r-reyhân fî revâbi ulûmi'l-Kur'ân*, 27.

⁷⁷ el-Ahzâb 33/35.

⁷⁸ Muhammed Ali es-Sabûnî, *Ravâiu'l-beyân tefsiru âyâti'l-ahkâm* (Dimaşk: Mektebetü'l-Gazâlî, 1980), 2/482.

276 | N. YALÇIN & U. GÜLBİL / Ahzâb Süresi Örnekleminde İcâz-ı Hazif Olgusu
delaletinden ve sadece bu kelimeyle iktifa olduğundan “والذَّاكِرَاتِ”
kelimesinin mef’ûlü olan “الله” lafzı hazfedilmiştir.⁷⁹

Burada dikkati asıl anlatılmak istenen konuya yani taat üzere olan erkek ve kadınlara vaad edilen mağfiret ve ahiretteki sevaba yönlendirmek, tahmin edilebilecek hususları zikrederek âyetin lafzını uzatmamak, karine yoluyla hazfedilen şeyleri muhatapların tasavvur ve tahayyül gücüne bırakarak mâna zenginliğine kavuşması gibi sebeplerle bu tür bir hazfe başvurulmuştur.⁸⁰

2.2. İhtibâk (إِلَّا خْتِبَاكُ) Hazfi

2.2.1. “لَيْسَ لَ الصَّادِقِينَ عَن صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا” Âyetindeki Birbirine Mukâbil Ögeler Arasındaki Hazif

Birinci haber cümlesi olan “لَيْسَ لَ الصَّادِقِينَ عَن صِدْقِهِمْ”⁸¹ cümlesinde müsned “لَيْسَ لَ” fiildir. Müsned-i ileyh ise “الله” lafzına râcî, gizli “هُوَ” zamiridir. “لَيْسَ لَ” ifadeleri ise fiilin müteallikleridir. Burada “صِدْقِهِمْ” masdarının müteallikı olan “عَهْدَهُمْ” veya “شَهَادَتُهُمْ” kelimelerinin hazfi ile icâz-ı hazif vardır.

İkinci haber cümlesi ise “وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا” “Kâfirlere de elem dolu bir azap hazırlamıştır.”⁸² cümlesidir. Bu cümleyi eğer müstakıl bir cümle olarak düşünecek olursak cümlelerin müsnedi “أَعَدَّ” fiildir. Müsned-i ileyhi ise yine “الله” lafzına râcî, gizli “هُوَ” zamiridir. Bu iki haber cümlesi beraber düşünüldüklerinde her ikisi de cümlelerin müsned, müsned-i ileyh ve diğer ögelerinde birbirine mukâbil ögeler bulundurmaktadırlar. Birinci cümledeki kendisiyle iktifa edilerek ikinci cümleden hazfolunmuş, ikincisindeki de kendisiyle iktifa edilerek birinci cümleden hazfolunmuştur. Bu yapılan icâz-ı hazfin de katkısıyla bu haber cümleleri ikisi beraber gaye olarak sözlerini tutanları teşrif, sözlerini tutmayan

⁷⁹ Ebü’s-Saâdât Ziyâüddîn Hibetullah b. Alî b. Muhammed b. Hazma el-Hâşimî el-Alevî el-Hasenî el-Bağdâdî İbnü’ş-şecerî, *el-Emâlî İbnü’ş-şecerî*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1412/1991), 2/66; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân (Tefsiru’l-Kurtubî)*, thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfîş (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Mısıryye, 1384/1964), 14/185.

⁸⁰ Zühaylî, *et-Tefsîru’l-münîr fi’l-akîdeti ve’ş-şerîati ve’l-menhec*, 22/17.

⁸¹ el-Ahzâb 33/8.

⁸² el-Ahzâb 33/8.

kafirleri ise *tevbih* ve *tekbît* içindirler.⁸³ Buna göre âyetin takdiri “لَيَسْأَلَنَّ الصَّادِقِينَ ((Allah bu yaptığını) doğru ve sadık kimseleri sadakatlerinden muhasebe etmek için (yapmıştır) ki onları ödüllendirdi. Kâfirleri de Peygamberlerine icâbet edip etmediklerinden dolayı muhasebe etmek için (yapmıştır) ki onlara da keder ve üzüntü hissedecekleri bir azap hazırlamıştır.) şeklinde olur.⁸⁴

2.2.2. “وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ”⁸⁵ Cümlesindeki Hazif

Âyetin “وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ” cümlesinin “وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ” kısmında zikredilen “الْمُنَافِقُونَ” lafzı delaletinden dolayı “وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ” kısmından hazfedildiğinden, “وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ” kısmında sabit olan “مَرَضٌ” lafzı da delaletinden dolayı “وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ” kısmından hazfedildiğinden bu haber cümlesinde *ihtibâk* yoluyla *icâz-ı hazif* vardır. Bu hazfin ve atfın sebebi ihtisârla beraber *tefsir* ve *tafsil* içindir.⁸⁶

2.2.3. “لَيَجْزِيَنَّ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ”⁸⁷ Cümlelerinde Mukâbil Ögeler Arasındaki Hazif

Bu âyette *ihtibâk* hazfi vardır diyen müfessirlere göre âyetin takdiri “وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ فَلَا يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ فَلَا يُعَذِّبُهُمْ” şeklinde olur. Bu takdire göre âyetin bu kısmı, bünyesinde iki zıt unsuru barındıran iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ فَلَا يَتُوبَ عَلَيْهِمْ”, İkinci bölüm ise “أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ فَلَا يُعَذِّبُهُمْ” kısmıdır. Birinci bölümde sabit olan iki zıt unsurdan biri olan “وَيُعَذِّبَ” ifadesi, ikinci bölümde bulunan “أَوْ يَتُوبَ” karinesi ile “فَلَا يَتُوبَ عَلَيْهِمْ” üzerine delâlet ettiği için “فَلَا يُعَذِّبُهُمْ” ikinci bölümden hazfedildi. Yine aynı şekilde ikinci bölümde sabit olan iki zıt unsurdan biri olan “أَوْ يَتُوبَ”

⁸³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân (Tefsiru'l-Kurtubî)*, 14/128; Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, 3/524; Ebu Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsir*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1420/1999), 8/455-456; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî el-Bikaî, *Nazmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver* (Kahire: Dâru'l-Küttâbi'l-İslâmî, ts.), 15/295.

⁸⁴ es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*, 9/97; Dımaşkî, *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb*, 15/59; Bikaî, *Nazmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*, 15/295.

⁸⁵ el-Ahzâb 33/12.

⁸⁶ Bikaî, *Nazmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*, 15/304.

⁸⁷ el-Ahzâb 33/24.

278 | N. YALÇIN & U. GÜLBİL / Ahzâb Süresi Örnekleminde İcâz-ı Hazif Olgusu ifadesi, birinci bölümde bulunan “فَلَا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” karinesi ile “فَلَا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” üzerine delâlet ettiği için “فَلَا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” ifadesi de birinci bölümden hazfedildi.⁸⁸

el-Âlûsî, “Sanki ‘İbni Atıyye el-Endelüsî’nin söylediği “لِيَقِيمُوا عَلَى الْبِقَاعِ” (Nifak üzere devam edip bu hal üzere öldükleri için Hz. Allah isterse bu sebeple onlara azab eder, isterse onları affederek onlara merhamet eder.) takdirine te’vil olunur, buna göre ihtibâk kabilinden birinci bölümde azab etmenin müsebbebi sabit olup sebep hazfolunmuştur, ikinci bölümde ise rahmet ve ğufrânın sebebi sabit, müsebbeb yani rahmet ve ğufrân hazfolunmuştur.” der.⁸⁹

2.3. İstilâm (الاصطلاح) Hazfi

2.3.1. “قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سَوْءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً”⁹⁰
Cümlelerindeki Hazif

ez-Zemahşerî (öl. 538/1144), tefsirinde bu âyet ile ilgili şunları söyler: “أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً” ifadesinde eğer sen “Korumada rahmet, nasıl kötülüğün karinesi kılındı, koruma ancak kötülükten olur.” dersin bende derim ki burada iki vecih vardır: Birincisi bu “أَوْ يُصِيبُكُمْ بِسَوْءٍ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً” (Allah sizin için rahmet dilediğinde size kim kötülük isabet ettirebilir?) mânasındadır. Kelamda hazif yapılmıştır. İkincisi ise “مَنْعَ” fiilinde “مَنْعَ” mânası vardır. Atıf yoluyla ikincisi yani rahmet, kötülük üzerine hamlolunmuştur. Yani “أَوْ مَنْ ذَا الَّذِي يَمْنَعُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً” (Allah size rahmet dilediğinde kim sizi Allah’ın rahmetinden men’ edebilir.) mânasında olur.” der. Dolayısıyla ez-Zemahşerî’nin de söylediği gibi bu âyette icâz-ı hazif vardır. Hazfin karinesi ise korumanın kötülükten olup rahmetten olmamasıdır.⁹¹ et-Tîbî (öl. 743/1343) de ez-Zemahşerî gibi söylemektedir.⁹²

Ebu Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344), ez-Zemahşerî’nin ikinci görüşünü mahzûf muzaf takdiriyle kabul eder ve “لَا أَحَدٌ يَمْنَعُكُمْ مِنْ مُرَادِ اللَّهِ”

⁸⁸ Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 3/129; Süyûtî, *Lübâbü’n-nukûl fi esbâbi’n-nüzûl*, 205; Abdü’l-azîm b. İbrahim el-Mut’înî, *Hasâisu’t-tabîri’l-Kur’ânî ve simâtühü’l-belâğiyye*, 2/73.

⁸⁹ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî fi tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-mesânî*, 170.

⁹⁰ el-Ahzâb 33/17.

⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fi vücihi’t-te’vil*, 851.

⁹² Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî, *Fütûhu’l-gayb fi (ve)’l-keşf ‘an knâ’i’r-reyb (şerhu’l-hâşiyetü’l-Keşşâf)*, thk. Mecmûatün mine’l-muhakkikîn (Dubai: Câzetü Dubai ed-Devliyye li’l-Kur’ânî’l-Kerîm, 1434/2014), 12/396.

(Allah'ın dilemesinden sizi alıkoyan hiçbir kimse olmadı.) şeklinde takdir eder.⁹³

el-Âlûsî'ye (öl. 1270/1854) göre de buradaki istifhâm, nefi (olumsuzluk) mânasındadır. Âyeti "لَا أَحَدٌ يَمْنَعُكُم مِّنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِنَّ خَيْرًا وَإِنْ شَاءَ" (Eğer Allah size bir hayır dilese veya bir kötülük dilese buna engel olacak hiç kimse olmadı.) şeklinde takdir eder. Yine el-Âlûsî "الْعِصْمَةُ" kelimesinde "الْمَنْعُ" (mâni olmak, engel olmak) mânası bulunmasına itibar ederek âyette takdire cevaz vererek âyetin aslını, altı çizili ifadenin takdiri ile "فَأَنَّ مَنْ ذَا الَّذِي" şeklinde takdir eder. "يُعْصِمُكُم مِّنَ اللَّهِ إِنَّ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ يُصِيبُكُمْ بِسُوءٍ إِنَّ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً" Dolayısıyla buradaki hazif aralarında nisbet ve bağ bulunan iki mukâbil unsur arasında olduğundan buradaki hazif, *iktifâ' bi'l-mukâbil* çeşitinden *istilâm* hazfi olur. Dolayısıyla burada *icâz-ı hazif* bulunmaktadır. Hazfin karinesi ise âyetin baş tarafındaki "يُعْصِمُكُم" (sizi koruyacak) fiilidir. Yani korumanın kötülükten olup rahmetten olmamasıdır.⁹⁴

2.3.2. "لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ" Cümlelerinde Mukâbil Öğeler Arasındaki Hazif

Bu âyetin "لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ"⁹⁵ kısmındaki "وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ" (İsterse münafıklara azap etmesi veya onların bağışlanma ve af dilemelerini kabul etmesi içindir.) cümlesinde *el-İktifâ bi'l-mukâbil* yoluyla *istilâm* hazfi yapılmıştır.⁹⁶

Âyetin "وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ" kısmı Cenâb-ı Hakk'ın dört parçadan oluşan bir sözüdür. Müfessirlerin söylediği gibi takdiri şu şekildedir: "وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ فَلَا يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ فَلَا يُعَذِّبُهُمْ" (ve (bunun böyle olması) dilerse Allah'ın münafıkların tövbesini kabul etmeyip, münafıklara azap etmesi yahut onların tövbesini kabul edip, onlara azap etmemesi içindir.)

⁹³ Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsir*, 8/462; Hererî, *Tefsiru hadaiki'r-revhi ve'r-reyhan fi revâbi ulumi'l-Kur'an*, 22/452.

⁹⁴ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*, 160.

⁹⁵ el-Ahzâb 33/24.

⁹⁶ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî İbn 'Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdü's-selâm Abdü's-şâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 4/378; Sicilmâsî, *el-Münzeu'l-bedî' fi tecnisi esâlibil-bedî'*, 196, 197.

Burada kelâmda bulunup birinci kısım olan “يُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ” (Allah’ın münafıklara azap etmesi) ifadesi ile yine kelâmda bulunup üçüncü kısım olan “يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” (Allah’ın münafıkların tevbesini kabul etmesi) ifadesi arasında mukâbele ya da tıbâk-ı îcâb (olumlu tıbâk) uyumluluğu ve kelâmda bulunmayıp (mahzûf) ikinci kısım olan “فَلَا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” (Allah’ın münafıkların tövbesini kabul etmemesi) ifadesi ile yine kelâmda bulunmayıp dördüncü kısım olan “فَلَا يُعَذِّبُهُمْ” (Allah’ın münafıklara azap etmemesi) ifadesi arasında da mukâbele uyumluluğu vardır. Bu tenâsübden dolayı ister birinci kısım ile üçüncü kısım olsun, isterse ikinci kısım ile dördüncü kısım olsun ikisinden birinin diğerine delaleti kesin olduğundan dolayı “يُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ” cümlesi ile iktifa edilerek, birinci uyumluluktan “يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” ifadesi ve ikinci uyumluluktan da “يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” ile yetinilerek, “فَلَا يُعَذِّبُهُمْ” ifadesi kelâmdan hazfedildi. İkincisinde mevcut olan, birincisinden, birincisinde bulunan da ikincisinden kaldırıldı. Yani “يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” cümlesinde bulunan “يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” ifadesinden dolayı birinci cümledeki “فَلَا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” ifadesi, “وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ فَلَا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” cümlesinde bulunan “وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ” ifadesinden dolayı da “فَلَا يُعَذِّبُهُمْ” ifadesi kelâmdan kaldırılmıştır. Hazfin karinesi ise hazfolunan “فَلَا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ” ve “فَلَا يُعَذِّبُهُمْ” kelimelerinin mukabillerinin âyette bulunmasıdır.

Burada bu tür bir hazif, îcâz ve ihtisârın yanında mühim olana tenbîh ve dikkat çekmek için yapılmıştır. Yani münafıkların kötü sonlarının değişebilmesinin, kendi tövbelerine bağlı olduğuna îcâz-ı hazif yoluyla dikkat çekilmek istenmiştir.

2.4. İktidâ’ (الْإِقْتِطَاعُ) Hazfi

2.4.1. “ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ” Cümlelerinin Sonundaki “السَّبِيلَ” Kelimesindeki Hazif

Sonları “elif” harfi ile getirilen üçüncü ve beşinci âyetlerin arasındaki⁹⁷ “ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ” “*Bunlar sizin kendi iddianızdır; hak ve hakikati Allah söyler, doğru yolu da O gösterir.*”⁹⁸ dördüncü âyetin sonunda bulunan “السَّبِيلَ” kelimesi, âyetin siyak ve sibakına

⁹⁷ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا {3} مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جُوفِهِ وَمَا جَعَلَ أَرْوَاجَكُمْ الْأَلْمِي تَطَاهُرُونَ مِنْهُنَّ أَفْهَاتِكُمْ وَمَا جَعَلَ أَذْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ {4} أَدْعُوهُمْ لِأَسْمَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فِإِخْوَانِكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا {5} (el-Ahzâb 33/3-5.)

⁹⁸ el-Ahzâb 33/4.

bakıldığında “السَّبِيلَا” şeklinde “elif” harfi ile gelmeliydi. Nitekim sûrenin sonundaki “وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبْرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا”⁹⁹ âyeti kendisinden önceki ve kendisinden sonraki âyetlere¹⁰⁰ uygun olarak sonu “elif” harfiyle getirilmiştir. Ancak dördüncü âyette “elif” harfi *iktidâ'* hazfi yapılarak hazfedilmiştir.¹⁰¹

Sûrenin sonundaki atmış altıncı âyetteki söz ağlayan kimsenin sözüdür. Atmış yedinci âyetteki söz ise ateşte olacak olan inkarcıların sözüdür. İşte bunlara yani ağlayan kimsenin ağlarken, inkarcıların da ateşte iken seslerini uzata uzata bağıracıklarına işaret için bu âyetlerin sonundaki “الرَّسُولَا” ve “السَّبِيلَا” kelimelerinde “elif” harfi getirildi. Oysa ki sûrenin başındaki dördüncü âyette azab durumu olmadığından haliyle “elif” harfi getirilmedi. Ayrıca bu bize Kur’ân-ı Kerimin önceliğinin mâna yönü olduğunu göstermektedir.¹⁰²

2.4.2. “وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ”¹⁰³ Cümlesindeki “وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ” Fiilindeki Hazif

Âyetin baş tarafında bulunan ve tefe’ul bâbından fiili muzâri, nefî istikbâl, müfret müzekker muhatap olan ve aslı “وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ” olan “وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ” kelimesindeki iki “ت” (te)den birisi hazfedilmiştir.¹⁰⁴

Kur’ân-ı Kerimde farklı sûrelerdeki âyetlerde geçen bazı kelimeler yapı itibariyle aynı kelimelerdir. Örneğin “وَأْتُوا النِّسَاءَ بِأَمْوَالِهِمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْحَبِيثَ بِالطَّيِّبِ”¹⁰⁵ âyetindeki “وَلَا تَتَّبِعُوا” (değişmeyin) kelimesi ile Ahzâb sûresindeki “وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ” kelimesi aynı kelimelerdir. Sadece Nisâ sûresindeki cemisidir. Fakat her iki âyeti karşılaştırdığımızda birisinde hazif vardır, diğerinde ise hazif yoktur.

Ahzâb sûresindeki hüküm sınırlı ve yalnızca bir şahsa münhasır bir hükümdür. Yani başka kadınlarla evlenmenin ve eşlerini boşayıp başka

⁹⁹ el-Ahzâb 33/67.

¹⁰⁰ {67} (el-Ahzâb 33/66, 67.)

¹⁰¹ Fâzıl Sâlih es-Samerrâî, *et-Tâbîri'l-Kur’ânî* (Umman: Dâru Ammâr, 2006), 104.

¹⁰² Fâzıl Sâlih es-Samerrâî, *et-Tâbîri'l-Kur’ânî*, 104.

¹⁰³ el-Ahzâb 33/52.

¹⁰⁴ Fâzıl Sâlih es-Samerrâî, *Belâgatü'l-kelime fi't-ta'bîri'l-Kurânî* (Kahire: Şirketü'l-Âtik li Sınâati'l-Kitap, 2006), 11, 12.

¹⁰⁵ en-Nisâ 4/2.

282 | N. YALÇIN & U. GÜLBİL / Ahzâb Sûresi Örnekleminde Îcâz-ı Hazif Olgusu
eşler almanın helal olmayışı hükmü sadece Rasûlullah efendimize ait bir hükümdür. Bu hükmü Rasûlullah efendimize kasr için kelimenin başındaki harf hazfedilip, fiilin sîgası kısaltılarak getirilmiştir.

Nisâ sûresindeki hüküm ise Ahzâb sûresindeki hükmün aksine sınırlı bir hüküm değildir. Asırlar geçmesine rağmen bütün Müslümanları içine alan umumî bir hükümdür. Bundan dolayı bu âyette fiilde hazif yapılmadı.¹⁰⁶

2.4.3. “لِيَجْزِيَ اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنْ اللَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا”¹⁰⁷ Âyetindeki “وَيُعَذِّبَ” Fiilinde “Lam” Harfinin Hazfedilmesi

Yetmiş üçüncü âyette Hz. Allah (c.c.) münafıklara azap etmesini önce, inananları affetmesini de sonra getirdi. “لِيُعَذِّبَ” fiili ile beraber “lam” harfi zikredildi. “وَيَتُوبَ” fiili ile beraber ise hazfolundu. Çünkü âyetlerin bağlamı münafıklar hakkındadır. Bu âyette ise “لِيَجْزِيَ” fiili ile beraber “lam” harfi zikredildi. “وَيُعَذِّبَ” fiili ile beraber “lam” harfi hazfedildi. Bakıldığında aynı anlama gelen bir fiille beraber bir âyette “lam” hazfediliyor diğesinde ise zikrediliyor. Yukardaki âyetin tam tersine yetmiş üçüncü âyette önce inananlar hakkında bahsedildi. Onlar hakkında bahsedilirken “lam” zikredildi. Sonra münafıklar hakkında bahsedildi. Onlar hakkında bahsedilirken de “lam” hazfedildi. Yani inananların cezası önce, münafıkların cezası ise sonra getirildi. Ayrıca yetmiş üçüncü âyette münafıklara azap konusunda “إِنْ شَاءَ” dilek fiili ve tevbe ya da af ihtimali zikredilmedi, diğere âyette ise zikredildi. Yine yirmi dördüncü âyette “الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ” ifadeleri, diğere âyette ise sadece “الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ” ifadeleri zikredildi. Allah’ın mağfireti tekit edilmedi. Yirmi dördüncü âyette ise tekit edildi. Bunun gibi bazı durumlardan daha bahsetmek mümkündür. Bütün bunlarda en önemli ve asıl sebep âyetlerin bağlamıdır. Yetmiş üçüncü âyette asıl bağlam kadın erkek münafıklar ve müşrikler hakkındadır inananlar hakkında değildir. Yirmi dördüncü âyette ise bağlam sadık müminler hakkındadır. Bağlam tamamen değişiktir. Bundan dolayı Hz. Allah (c.c.) müminleri affı, onlara ikramı

¹⁰⁶ Fâzıl Sâlih es-Samerrâî, *Belâgatü'l-kelîmeti fi't-ta'bîri'l-Kurânî*, 11, 12.

¹⁰⁷ el-Ahzâb 33/24.

önce getirdi. Münafıklara azap etmeyi ise sonra getirdi ve “lam” harfini önceki âyetin tam aksine bir konumda hazfetti.¹⁰⁸

Sonuç

Dînî metinlerin özellikle Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinin doğru ve metne uygun olarak anlaşılması ve yorumlanması bağlamında Arapça dil ve belâgat konularının derinlemesine okunup anlaşılması önem arz etmektedir. İcâzlarla dolu Kur’ân’ın mu’ciz oluşunda ve edebî bir üslûba sahip olmasında gerek hazif gerekse kısar şeklinde icâzının da payı büyüktür.

Bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: Arapça cümlelerin anlaşılması ve kastedilen manaya ulaşılabilmesi için üslûp özelliklerinin, dil kurallarının ve sanatlarının iyice öğrenilip kavranılmasının; âyetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında genelde meânî ilmi ve özelde hazif ve icâz-ı hazfin manaya etkileri ve katkılarının bilinmesinin ne kadar önemli olduğu görülmektedir. Arapçada bir kelimenin veya ifadenin cümleden çıkarılmasının sebepsiz ve maksatsız olmadığı, bazen tek bir sebeple bazen de birden fazla maksada binaen hazif yapılmıştır. Ayrıca hazif olgusunun Kur’an-ı Kerimde çokça bulunduğu, icâz oluşunda büyük bir öneme sahip olduğu ve bu sanat dikkate alınarak anlaşılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Ahzâb sûresi icâz-ı hazif ve türleri bağlamında incelendiğinde, 7, 24, 35, 56. âyetlerinde *ıstılâm hazfi*; 5, 8, 12, 17, 24. âyetlerinde *ihtibâk hazfi*; 4, 24, 33, 52, 73. âyetlerinde *iktidâ hazfi ve* 1-6, 8-33, 35-40, 50, 52, 53, 55, 56, 66. âyetlerinde *ihtizâl hazfi*’nin bulunduğu görülmüş; 34, 41-49, 51, 54, 57-65, 67-73. âyetler arasında icâz-ı hazif türlerinden herhangi biri tespit edilememiştir. Ayrıca 2, 17 ve 21. âyetlerinde de icâz-ı kısar olduğu görülmüştür. Farklı bir açıdan bakılırsa sûrede; 16 âyette birer, 11 ayette ikişer, 10 ayette üçer, 6 âyette dörder, 2 âyette beşer ve 1 âyette altı tane olmak üzere toplam 108 adet icâz-ı hazif ve üç âyette icâz-ı kısar şevâhiti bulunmaktadır. Bu icâz-ı haziflerin sekiz tanesi inşâ cümlesinde, yüz tanesi ise haber cümlesinde yer almıştır.

---

¹⁰⁸ Fâzıl Sâlih es-Samerrâî, *Lemesâti beyâniyye (Esrâru’l-beyân fi’t-tabiri’l-Kur’ânî)* (Kahire: y.y., 2002), 1/529.

Sonuç olarak, hikmet ve anlam yüklü Kur'ân-ı Kerîm'in, onu anlamak, anlatmak ve bütün inceliklerine vâkıf olmak isteyen bir ilim adamı, Kur'ân-ı Kerîm'in, Belâgat ilmi özellikle meânî ilmi gibi kendi asıl lisanının bütün ayrıcalıklarını iyi öğrenmelidir. Kur'ân'ı Kerîme dair yapacağı tercüme, meâl, tefsir ve bunlar gibi diğer çalışmalar ancak bundan sonra daha güvenilir, kullanılabilir ve faydalı bir etkiye sahip olacaktır.

Yukarıda verilen istatistiksel veri bulgularının tablo ve yüzdeler halinde gösterimi aşağıdaki tablo ve grafikteki gibidir.

Tablo: Ahzâb Sûresindeki İcâz-ı Hazif Türleri ve Bulunma Sayıları, İcâz-ı Kısır Sayıları ve Âyet Numaraları

S.N.	Âyet Num.	İCÂZ ÇEŞİTİ					2. Kısır	Âyette Bulunma Sayısı
		1. Hazif						
		1. İstilâm (الاصطلام)	2. İhtizâl (الاختزال)	3. İhtibâk (الإحتباك)	4. İktida' (الإقتطاع)			
1	1		√				2	
2			√					
3	2		√				1	
4	3		√				1	
5	4				√		3	
6			√					
7			√					
8	5			√			4	
9			√					
10			√					
11			√					
12	6		√				3	
13			√					
14			√					
15	7	√					1	
16	8		√				3	
17				√				
18			√					
19	9		√				4	
20			√					
21			√					
22			√					

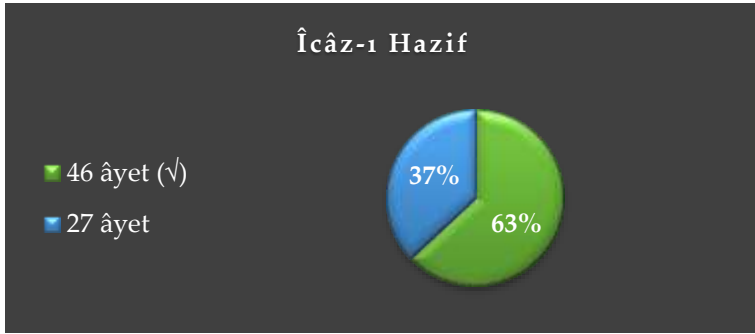
23	10		√				1
24	11		√				1
25	12		√				4
26				√			
27			√				
28			√				
29	13		√				5
30			√				
31			√				
32			√				
33			√				
34	14		√				3
35			√				
36			√				
37	15		√				3
38			√				
39			√				
40	16		√				3
41			√				
42			√				
43	17		√				4
44				√			
45			√				
46				√			
47	18		√				1
48	19		√				3
49			√				
50			√				
51	20		√				3
52			√				
53			√				
54	21		√				2
55			√				
56	22		√				4
57			√				
58			√				
59			√				
60	23		√				3
61			√				

62			√				
63	24				√		4
64			√				
65		√					
66				√			
67	25		√				2
68			√				
69	26		√				1
70	27		√				2
71			√				
72	28		√				1
73	29		√				1
74	30		√				1
75	31		√				2
76			√				
77	32		√				2
78			√				
79	33				√		6
80					√		
81			√				
82			√				
83			√				
84			√				
85	35		√				3
86		√					
87			√				
88	36		√				2
89			√				
90	37		√				5
91			√				
92			√				
93			√				
94			√				
95	38		√				2
96			√				
97	39		√				1
98	40		√				2
99			√				
100	50		√				1

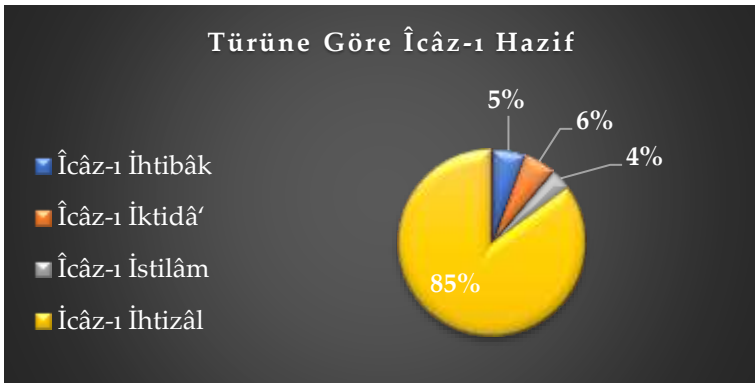

101	52		√				2
102					√		
103	53		√				1
104	55		√				1
105	56	√					2
106			√				
107	66		√				1
108	73				√		1
109	2					√	1
110	17					√	1
111	21					√	1
TOPLAM		4	92	6	6	3	111

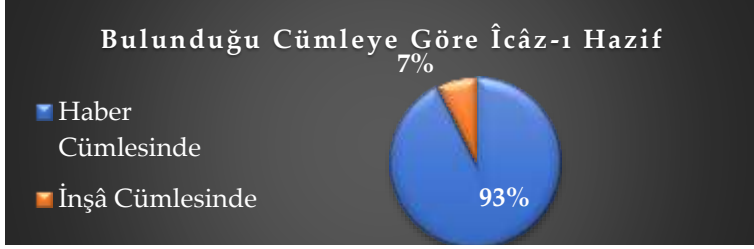
Şekil 1: Ahzâb Sûresinde Bulunan İcâz-ı Hazif İstatiksel Verileri

Şekil 2: Ahzâb Sûresinde Bulunan İcâz-ı Hazif Türüne Göre İstatiksel Verileri

Şekil 3: Ahzâb Süresinde Bulunduğu Cümleye Göre İcâz-ı Hazif İstatiksel Verileri

Kaynakça

- 'Atîk, Abdu'l-Aziz. *İlmü'l-meânî*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nehdeti'l-Arabiyye, 1. Basım, 1430/2009.
- Kur'an-ı Kerîm ve Meâli*. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Âlûsî, Şehâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. thk. Ali Abdülbârî Atiyye. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415/1994.
- Bikaî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî. *Nazmu'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*. 22 Cilt. Kahire: Dâru'l-Küttâbi'l-İslâmî, ts.
- Cürcânî, Abdulkâhir. *Delâilü'l-i'câz fi ilmi'l-meânî*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fihir. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1410/1990.
- Dayf, Ahmed Şevkî Abdüsselâm. *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1960-1995.
- Dervîş, Muhiddin b. Ahmet Mustafa. *İ'râbü'l-Kur'an ve beyânüh*. 10 Cilt. Suriye: Dâru'l-İrşâd li'ş-Şûni'l-Câmi'yye, 4. Basım, 1994.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiye 'alâ şerhi't-telhîs*. thk. Abdulhamid el-Hendâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.

- Dımaşkî, Abdurrahman b. Hasan Hebenaka el-Meydânî. *el-Belâgatü'l-Arabiyye*. 2 Cilt. Beyrut: ed-Dâru's-Şamiye, 1996.
- Dımaşkî, İbn Âdil. *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb*. thk. Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd ve Ali Muhammed Muavviz. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418/1998.
- Dip, Muhammed Ahmed Kasım ve Muhittin. *Ulûmü'l-belâga (el-bedî' ve'l-beyân ve'l-meânî)*. 1 Cilt. Trablus-Lübnan: el-Müessesetü'l-Hadîse li'l-Küttâb, 1. Basım, 2003.
- Durmuş, İsmail. "İhtibâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/553. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Durmuş, İsmail. "Teşbih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/553, 556. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Endelüsî, Ebu Hayyân. *el-Bahru'l-muhît fi't-tefsir*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Ebu Tâhir Muhammed b. Yakup. *el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü'l-muhît*. nşr. Muhammed Naim Arksûsî. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-risale li't-tabaati ve'n-neşri ve't-tevzî', 1426/2005.
- Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhim (Abdiddâim). *ed-Dürri'l-masûn fi 'ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Hamûde, Tâhir Süleyman. *Zâhiratü'l-hazfi fi'd-dersi'l-lugavî*. Mısır: ed-Dâru'l-Câmî'iyye li't-tabâti ve'n-neşri ve't-tevzî', 1998.
- Hâşimî, Ahmed. *Cevâhiru'l-belâga fi'l-meânî ve'l-beyân, ve'l-bedî'*. thk. Yusuf es-Sumeylî. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010.
- Hererî, Muhammed Emin. *Tefsiru hadaiki'r-revhi ve'r-reyhan fi revâbi ulumi'l-Kur'an*. thk. Hâşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî. 33 Cilt. Beyrut: Dâru Tavgi'n-Necât, 1. Basım, 1422/2001.
- İbn 'Atıyye el-Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdü's-selâm Abdü's-şâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr (Tahrîru'l-mâna's-sedîd ve'tenvîru'l-akli'l-cedîd min tefsiri'l-Kitâbi'l-mecîd)*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1984.

- 290 | N. YALÇIN & U. GÜLBİL / Ahzâb Süresi Örnekleminde İcâz-ı Hazif Olgusu
- İbn Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, Ebü'l-Feth Osman. *el-Hasâ'is*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1407/1987.
- İbnü'l-Esir, Ziyâeddin. *el-Meseli's-sâ'ir fi edebi'l-kâtib ve's-şâ'ir*. thk. Ahmed el-Huveynî. thk. Ahmed el-Huveynî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1412/1991.
- İbn Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh. *Muğni'l-lebib 'an kütübi'l-e'ârîb*, thk. Mâzin el-Mübârek-Muhammed Ali Hamdullah. Dimaşk: Dâru'l-fikr, 1. Basım, 1384/1964.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânü'l-'Arab*. 9 Cilt. Beyrut: Daru Sâdır, ts.
- İbnü's-Şecerî, Ebü's-Saâdat Ziyâüddîn Hibetullah b. Alî b. Muhammed b. Hazma el-Hâşimî el-Alevî el-Hasenî el-Bağdâdî. *el-Emâlî İbnü's-şecerî*. thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1412/1991.
- Kahire Arap Dil Kurumu, *el-Mu'cemü'l-vasît*. Kahire: Mektebetü's-Şuruk ed-Devliyye, 2004.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*. 7 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.
- Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed eş-Şâfiî. *el-Îzâh fi ulumi'l-belâga*. thk. Muhammed b. Abdilmün'im b. Hafâcî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1423/2002.
- Kirmânî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-et-Tahkîk fi şerhi'l-fevâ'idî'l-gıyâsiyye*. thk. Ali b. Dahîlillah b. Acıyyân el-Avfâ. Medine: Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikemi, 1424/2003.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân (Tefsiru'l-Kurtubî)*. thk. Ahmed el-Berdûnî ve İbrahim Etfîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1384/1964.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Tefsîrü'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'uyûn)*. thk. es-Seyyid b. Abdü'l-maksûd b. Abdü'r-rahîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Merâgî, Ahmed b. Mustafa. *Ulûmu'l-belâga (el-beyân, el-meânî, el-bedî')*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.

- Mut'înî, Abdü'l-azîm b. İbrahim. *Hasâisu't-tabîri'l-Kur'ânî ve simâtühü'l-belâgiyye*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1. Basım, 1992.
- Nîsâbü'rî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahânî. *Tefsîru İbni Fûrek (Tefsîru'l-Kur'ân)*. thk. Alâl Abdü'l-kâdir Bindeveys. Suudi Arabistan: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1430/2009.
- Nîsâbü'rî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî. *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd (el-Vasît beyne'l-makbûd ve'l-basît)*. thk. Âdil Ahmed Abdü'l-mevcûd ve Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415/1994.
- Nüveyrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî. *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâigî'l-Kavmiyye, 2002.
- Sabûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsir*. Kahire: Dârus-Sâbûnî, 1. Basım, 1997.
- Samerrâî, Fâzıl Sâlih. *Lemesâti beyâniyye (Esrâru'l-beyân fi't-tabîri'l-Kur'ânî)*. Kahire: y.y., 1. Basım, 2002.
- Samerrâî, Fâzıl Sâlih. *Belâgatü'l-kelîmeti fi't-tabîri'l-Kur'ânî*. Kahire: Şirketü'l-Âtik li Sinâati'l-Kitap, 2. Basım, 2006.
- Samerrâî, Fâzıl Sâlih. *et-Tâbîri'l-Kur'ânî*. Umman: Dâru Ammâr, 4. Basım, 2006.
- Saraç, M. A. Yekta. "İcâz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/392-393. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer. *Tefsîrü'l-Kur'ân (Kitâbü't-tefsîr)*. thk. Yâsir b. İbrahim Ebû Temiym ve Ğanîm b. Abbâs Ebû Bilâl. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1. Basım, 1418/1997.
- Sicilmâsî, Ebu Muhammed el-Kâsım. *el-Münzeu'l-bedî' fi tecnîsi esâlîbîl-bedî'*. thk. 'Alâl el-Gâzî. Ribât: Mektebetü'l-Meârif, 1400/1980.
- Sübkî, Bahâeddîn. *Arûsu'l-efrâh fi şerhi telhîsi'l-miftâh*. thk. Abdülhamid Hendâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1. Basım, 1423/2003.
- Süleyman Hamûde, Tâhir. *Zâhiratü'l-hazfi fi'd-dersi'l-lugavî*. Mısır: ed-Dâru'l-Câmî'iyye li't-tabâti ve'n-neşri ve't-tevzî, 1997.
- Süyûtî eş-Şâfiû, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısıriyye li'l-Küttâb, 1394/1974.

- 292 | N. YALÇIN & U. GÜLBİL / Ahzâb Süresi Örnekleminde İcâz-ı Hazif Olgusu
- Süyûtî eş-Şâfiî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Lübâbü'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl*. thk. Ahmed Abdüşşâfi. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, ts.
- Taberî el-Bağdâdî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Kahire: Müessesetü'r-risâle, 1421/2000.
- Tarâbulsî, İbnü Abdî'l-Hakk el-Ömeriyyi. *Dürerü'l-fevâidi'l-müstahsene fi şerhi manzumeti ibni's-Şihne (fi ulûmi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedi')*. thk. Süleyman Hüseyin el-Umeyrât. Beyrut: Dâru İbni Hazm, 1439/2018.
- Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed. *Fütûhu'l-gayb fi (ve)'l-keşf 'an kînâ 'i'r-reyb (şerhu/hâşiyetü'l-Keşşâf)*. thk. Mecmûatün mine'l-muhakkikîn. 17 Cilt. Dubai: Câizetü Dubai ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1. Basım, 1434/2013.
- Yalçın, Nihat. *Ahzâb Süresinin Meânî İlmi Açısından Tahlili*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Küttâbî'l-Arabî, 3. Basım, 1986.
- Zerkeşî eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1376/1957.
- Zühaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l-akîdeti ve's-şerîati ve'l-menhec*. 30 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 2. Basım, 1997.